

Aki 1979 őszén botlik belém, nehezen tudta volna eldönteni hová tartozom etnikailag és társadalmilag. Huszonnégyéves voltam. A vonásaim alapján japánnak tűnhettem, ám az akkori Angliában látható japánok többségétől eltérően, vállig érő haját és banditához illő, lelógó baszjst viseltem. Az egyetlen akcentus, melyet beszédemből ki lehetett hallani, egy Dél-Angliában nevelkedett valakié volt, aki

4 Ishiguro Kazuo

ROCK HELYETT REGÉNYEK

időnként a hippikorszak laza, már elavult nyelvezetét használja. Ha beszédbe elegyedünk, a holland totális futball, Bob Dylan legutóbbi albuma vagy a hajléktalansegítőnél töltött előző évem lehetett volna a téma. Ha Japánt hozza szóba, és a kultúrájáról kérdez, valószínűleg némi zavart észlelt volna a viselkedésemben, miközben megvallom abból eredő tájékozatlanságomat, hogy öt éves korom óta még vakációzni sem tértem vissza a szülőföldre.

Azon az őszön érkeztem – egy hátizsákkal, egy gitárral és egy táskairógéppel – a norfolki Buxtonba, egy vízimalmos, sík mezők övezte angol falucskába. Azért mentem oda, mert a Kelet-Angliai Egyetem felvett egy egyéves kreatív írás továbbképzésre. Az egyetem tizenöt kilométerre volt, Norwich székesegyházi városában, ahová csak busszal juthattam el, ami naponta háromszor közlekedett: reggel, ebédidőben és este. Ám ez nem okozott nehézséget, mert – mint hamarosan kiderült – heti két alkalomnál többször ritkán kellett bemennem. Egy kis házban béreltem szobát, egy harmincas éveiben járó férfinél, akit épp elhagyott a felesége. Az illetőnek nyilván tele volt a ház romba dőlt álmainak kísérteteivel, vagy csak engem került, mindenestre napokig nem láttam. Így aztán pezsgő londoni életem után szokatlanul nagy nyugalom és magány adatott íróvá válásomhoz.

Ehhez illő, klasszikus manzárd volt a kis szobám. A ferdén szűkülő mennyezet alól csak lábujjhegyre állva láttam ki – szántóföldekre – az egyetlen ablakon. A kis asztalt majdnem teljesen elfoglalta az írógép és az olvasólámpa. Ágy helyett egy nagy, téglalap alakú ipari habszivacs volt a fekhelyem, amely még a csípősen hideg norfolki éjszakákon is megizzasztott.

Ebben a szobában néztem át a nyár folyamán írott két elbeszélésemet. Azt vizsgáltam, elég jók-e ahhoz, hogy megmutassam új tantársaimnak. (Hatan voltunk, és kéthetente találkoztunk.) Egész addig kevés említésre méltó prózát írtam, és egy olyan rádiójátékkal jutottam be a kurzusra, melyet a BBC elutasított. Minthogy húszéves koromra rocsztár szerettem volna lenni, írói ambícióim viszonylag újabb keletűek voltak. Az említett két novellát valami pánikféltében írtam a hír hatására, hogy felvettek az egyetemi

kurzusra. Az első egy hátborzongató öngyilkossági megegyezésről szólt, a másik utcai összetűzésekről – Skóciában, ahol egy évig hajléktalansegítő voltam. Egyik írás se volt valami jó. Elkezdtem egy újabbat egy kamaszról, aki megmérgezi a macskáját. Az is az akkori brit valóságban játszódott. Aztán egy éjszakán, a manzárdszobában töltött harmadik vagy negyedik héten, egyszer csak újult erővel, buzgón írni kezdtem. Japánról – szülővárosom, Nagaszaki utolsó II. világháborús napjairól.

5

Meg kell mondanom, ez némileg meglepett. Manapság egy vegyes kulturális indíttatású, feltörekvő írótól szinte elvárják, hogy feltárja gyökereit. De akkoriban, néhány évvel a multikulturális irodalom megjelenése előtt, Britannia még messze volt ettől. Salman Rushdie első ott kiadott, de már nem kapható regényével ismeretlen volt. A korszak ismert fiatal íróiról érdeklődve Margaret Drabble neve merült volna föl, az idősebbek közül Iris Murdoch, Kingsley Amis, William Golding, Anthony Burgess, John Fowles jött volna szóba. Az olyan külföldiek, mint Gabriel García Márquez, Milan Kundera vagy Jorge Luis Borges csak nagyon szűk körben voltak ismertek, sok lelkes könyvbarát nem is hallott róluk.

Olyan volt az akkori irodalmi közeg, hogy miután befejeztem első Japánban játszódó történetemet – noha úgy éreztem, fontos új irányt fedeztem fel –, máris arra gondoltam, teljesen öncélúnak fogják tartani, ha gyorsan nem térek vissza valami „normálisabb” témára. Csak hosszas tétovázás után adtam körbe, és máig hálás vagyok tanártársaimnak és oktatóimnak – Malcolm Bradburynek, Angela Carternek és az egyetem azévi rezidens regényírójának, Paul Baileynek – határozottan bátorító visszajelzésükért. Ha kevésbé elfogadóak, talán soha nem írtam volna még egyszer Japánról. Így aztán visszabújtam a szobámba, és csak írtam és írtam. 1979 november közepe és 1980 áprilisa között jóformán senkivel nem beszéltem, kivéve az öt tantársamat, a falu boltosát (akitől zabpelyhet és báránnyesét vettem – ezeken éltem) és Lornát (aki ma már a feleségem, és akkor minden második hétvégén meglátogatott). Kissé egyoldalú élet volt, de abban az öt-hat hónapban sikerült megírnom az első regényem felét. *A dombok halvány képe*¹ szintén Nagaszakiban játszódik, az atombomba ledobása utáni újjáépülés éveiben. Emlékszem, időközben támadt néhány nem japán témájú novellaötletem is, de hamar érdektelennek találtam őket.

Sorsdöntő hónapok voltak ezek számomra, nélkülük talán soha nem lettem volna íróvá. Visszatekintve többször is megkérdem magamtól: mi történt velem akkor? Mi mozgatott? Végül arra jutottam, hogy életem azon a pontján a megőrzés sürgető kényszere munkált bennem. Hogy ezt megmagyarázzam, egy kicsit vissza kell mennem az időben.

*

Ötéves voltam, amikor 1960 áprilisában szüleimmel és nővéremmel Angliába érkeztünk, a Londontól 50 kilométerre délre fekvő Guilfordba. Apám kutatómérnök volt, oceanográfus, akit a brit állam szerződtetett. A gép, amit később
6 feltalált, egyébként, ma is látható a londoni Tudományok Múzeumában.

A nemsokkal érkezésünk után készült fotók Anglia azóta letűnt korszakát mutatják. V-nyakú gyapjúpulóverhez nyakkendőt kötő férfiakat, oldallépcsős autókat hátul pótkerékkel. Közvetlenül a Beatles, a szexuális forradalom, a diáktüntetések, a multikulturalizmus berobbanása előtt, és nehéz elhinni, de Anglia – melyet először látott családjunk – nem is sejtette mindezt. Rendkívüli dolog volt egy francia, olasz külföldivel találkozni, hát még, ha japán volt az illető.

A családjunk egy tizenkét házból álló zsákutcában lakott, ahol véget értek az aszfaltozott utak, és elkezdődött a vidék. Ötpercnyi gyalogútra volt a helyi gazdaság és mellette az ösvény, melyen tehének sora vonult ide-oda a földek között. A tejet lovaskocsin hozták. Egy gyakori látvány, amelyre élénken emlékszem első angliai napjaimból: az autók által éjszaka szétlapított, a gyalogosok által hajnalban félrerugdosott, eltakarításra váró sünök. Nagyon sok volt belőlük akkoriban.

A környékbeliek mind templomjárók voltak, és ha játszani mentem a gyerekeikkel, feltűnt, hogy évés előtt rövid imát mondanak. Vasárnapi iskolába jártam, és nemsokára a helyi templom kórusában énekeltem, melynek aztán tízévesen az első japán szólamvezetője lettem. Azután a guilfordi általános iskola – talán egész történetének – egyetlen nem angol tanulója voltam. Tizenegyéves koromtól vonattal jártam a nem messze lévő gimnáziumba, a kupéban együtt utaztam a Londonba tartó csíkos öltönyös, keménykalapos hivatalnokokkal.

Addigra alapos képzést kaptam az angol középosztálybeli fiúktól elvárható viselkedésből. Ha vendégségben voltam egy barátomnál, ahányszor egy felnőtt bejött a szobába, vigyázzba kellett állnom. Étkezéskor engedélyt kellett kérnem, mielőtt az asztaltól felállok. A környék egyetlen külföldi srácaként bizonyos hírnév övezett. A többi gyerek már találkoztunk előtt tudta rólam, hogy ki vagyok.

Számomra teljesen ismeretlen felnőttek a nevemen szólítottak a helyi utcán vagy a boltban. Visszatekintve eszembe jut, hogy húsz év sem telt el a világháború óta, melyben Japán a legádázabb ellenségük volt, és máig csodálom azt a nyitottságot és spontán nagylelkűséget, amellyel családjunkat befogadták a helyi közösségbe. A britek II. világháborút átélte, majd figyelemre méltó jóléti államot felépítő generációja iránti vonzalmam, tiszteletem és érdeklődésem az akkori élményeimből fakad.

Mindeközben a szüleimmel más életet éltem. Otthon más nyelvet beszélünk, más szabályok, elvárások voltak érvényben. A szüleim eredeti

szándéka az volt, hogy egy – talán két – év múlva visszamegyünk Japánba. Ezért első tizenegy Angliában töltött évünkben folyton „jövőre hazamegyünk” állapotban voltunk. Emiatt a szüleim látogatóként viszonyultak a dolgokhoz, nem bevándorlóként. Gyakran furcsállották a helyi szokásokat, és ódzkodtak átvenni azokat. És mivel hosszú ideig úgy gondolták, hogy felnőtt életemet Japánban fogom tölteni, ilyen irányú képzésemről is gondoskodtak. Minden hónapban érkezett Japánból egy csomag, benne az előző havi képregényekkel, magazinokkal és ismeretterjesztő kiadványokkal, amelyeket szinte faltam. Már tizenéves voltam, amikor – talán nagyapám halála után – többé nem jöttek, de a szüleim barátairól, rokonaikról, hazai életükről szóló elbeszélései bőségesen elláttak japánhoni élményekkel. És nekem is megvoltak a magam meglepően élénk és sokféle emlékei: a nagyapámról, a kedvenc ottmaradt játékaimról, a hagyományos japán házról, amelyben éltünk (maig szobáról szobára fel tudom idézni), az óvodámról, a helyi villamosmegállóról, a hídnál lakó vad kutyáról, a borbélyüzlet gyerekszékéről, előtte a tükör alá szerelt kormánykerékkel.

Mindez azt jelentette, hogy már jóval azelőtt, hogy eszembe jutott volna prózát írni, egy részletgazdag „Japánt” építgettem a fejemben, egy olyan helyet, ahová valamiképp tartoztam, és amelyből az identitás- és biztonságérzetemet merítettem. Az, hogy ebben az időszakban nem mentem vissza Japánba, csak élénkebbé és személyesebbé tette a róla alkotott elképzelésemet.

Ezért is ragaszkodtam hozzá erősen. A húszas éveim közepén azonban kezdtem elbizonytalanodni, és apránként rájöttem, hogy az „én Japánom” nemigen felel meg annak az országnak, ahová elrepülhetnék. Hogy az az életmód, amelyről a szüleim beszéltek, és amelyre kiskoromból emlékszem, javarészt eltűnt az 1960/70-es években, és mintha a fejemben létező Japán mindig is egy gyermeki emlékekből, ábrándokból és okfejtésekből álló érzelmi tartomány lett volna. És ami még fontosabb: azt láttam, hogy az „én Japánom” – a kedves hely, amellyel felnőttem – egyre halványul bennem.

Ma már biztosan tudom, hogy ez az érzés – hogy az „én Japánom” oltalmát igénylő különleges hely – késztetett írásra abban a bizonyos manzárdszobában. Mielőtt végleg elhomályosul, papírra vettem mindazt, amit valaha gondoltam róla: a sajátos színeit, a szokásait, az illemtanát, a méltóságot, a hiányosságait. Könyvben akartam megörökíteni, hogy biztonságban tudjam, és később rá tudjak mutatni azt mondva: Íme az én Japánom, ebben benne foglaltatik.

*

Három és fél évvel később, 1983 tavaszán a feleségemmel, Lornával egy két-szobás lakást béreltünk Londonban egy keskeny magasház legfelső emeletén.

A ház a város egyik legmagasabb pontján állt, nem messze egy adótoronytól, és amikor lemezt akartunk hallgatni, a zenét meg-megszakítva a tévéműsor hangjai kúsztak elő a hangszórókból. A nappalinkban nem volt kanapé vagy karosszék, két matrac feküdt a padlón párnákkal borítva. De állt benne 8 egy nagy asztal; hozzáülve írtam nappal, étkeztünk este. Luxusról szó sem volt, de szerettünk ott lakni. Egy éve adták ki az első regényemet, és írtam egy forgatókönyvet is egy rövidfilmhez, melyet hamarosan másorra tűzött a brit televízió.

Egy ideig büszke voltam az első regényemre, de azon a tavaszon elégedetlenkedni kezdtem vele. Zavart, hogy nagyon filmszerű lett. Nem témájában, hanem technikájában és stílusában. Minél jobban szemügyre vettem, annál inkább forgatókönyvre hasonlított: párbeszédok és eligazítások. Többre vágytam. Bizonyos fokig rendben volt, de már olyan prózát szerettem volna írni, ami a papíron, önmagától működik. Minek olyan regényt írni, amely többé-kevésbé ugyanazt az élményt nyújtja, mintha bekapcsolnánk a televíziót? Hogyan remélheti a széppróza, hogy fennmarad a televízió és a film túlsúlyával szemben, ha nem képes valami olyat kínálni, amit a többi művészeti ág nem tud?

Akkoriban döntött le egy vírus, és néhány napot ágyban töltöttem. Amikor túl lettem a nehezen, és már nem aludtam naphosszat, rájöttem, mi zavar fektemben: Marcel Proust *Az eltűnt idő nyomában* című regényének első kötete.² Valahogy mellém csúszott, és elkezdtem olvasni. Még kissé lázas állapotom is közrejátszhatott, de teljesen elvarázsoltak a nyitó fejezetei. Újra meg újra elolvastam őket. Függetlenül a szöveg eredendő szépségétől, lenyűgözött ahogy Proust az egyes epizódokat egymásba fűzi. Hogy az események és a jelenetek nincsenek szokványos időrendben, és az elbeszélésük módja sem lineáris. Helyettük képzettársítások és az emlékezés esetlegességei mozgatják a szöveget epizódról epizódra. Időnként eltűnődtem: Mitől kerültek egymás mellé látszólag összefüggéstelen momentumok az elbeszélő elméjében?

Hirtelen megláttam, hogyan lehetne izgalmasabban, szabadabban megszerkesztenem a második regényemet. Amitől gazdagabb és olyan mozgékony lesz a szövege, amelyet már semmilyen kamera nem képes megragadni. Ha az elbeszélő képzettársításai és emlékvillódzásai szerint tudnám egymásba fűzni a részleteket, akkor úgy írhatnék, ahogy egy absztrakt festő megválogatja, hova kerüljenek a vásznon az egyes formák és színek. Egy két nappal azelőtti eseményt egy húsz évvel korábbi mellé tehetek, arra készítetve az olvasót, hogy belegondoljon, mi köti össze őket. Ily módon sokrétűen tudnám érzékeltetni azt az önáltatást és -megtagadást, amely eltorzítja valaki énképét és múltját.

1988 márciusában harminchároméves voltam. Már volt kanapénk, és rajta heverve egy Tom Waits albumot hallgattam. Az előző évben vettünk házat London egyik félreeső, de kellemes déli részében, és e házban volt először saját dolgozószobám. Kicsi volt és ajtótlan, de nagyon élveztem, hogy szétteríthetem, és nem kell minden nap végén összeszednem a papírjaimat. Abban a szobában – legalábbis így emlékszem – fejeztem be a harmadik regényemet. Az elsőt, amely – mivel az „én Japánomat” már megörökítettem – nem Japánban játszódik. *A napok romjai*³ nagyon is angol volt, de – mint reméltem – nem az idősebb brit generáció modorában. Sokakkal ellentétben, nem úgy írtam meg, hogy feltételeztem, minden olvasója angol lesz, aki születésénél fogva ismeri az angol árnyalatokat és szempontokat. Addigra az olyan írók, mint Salman Rushdie és V. S. Naipaul már utat nyitottak egy nemzetközibb, nyitottabb brit irodalom felé, amely nem Britanniát vagy annak eredendő fontosságát helyezi a középpontba. Írásaik a legtágabb értelemben posztkolonialisak voltak. Hozzájuk hasonlóan – a kulturális és nyelvi határokat könnyen átlépő – „nemzetközi” szépprózát akartam írni, még akkor is, ha a történet sajátosan angol közegben játszódik. Egy eszmei Angliát akartam ábrázolni, mely főbb vonalaiban már a világ sok emberének képzeletében jelen van, még olyanokéban is, akik sohasem látták testközelből.

Egy idősebb főkomornyikról szól, aki túl későn döbben rá, hogy másodrendű értékek szerint élte életét, hogy legjobb éveit egy náci-szimpatizáns lord szolgálatában töltötte, és mivel nem tudott erkölcsi és politikai felelősséget vállalni magáért, lényegében eltékozolta az életét. Mi több: miközben lakájként tökéletességre törekedett, zárkózottságával elvesztegette a szerelmet is, pedig karnyújtásnyira volt tőle.

Többször elolvastam a kéziratot, és alapjában véve elégedett voltam. Mégis motoszkált bennem egy érzés, hogy hiányzik valami. És akkor, mint említettem, egyik este a házunk kanapéján heverve Tom Waitset hallgattam. Épp a *Ruby karjai*⁴ című dalt kezdte énekelni. Talán ismerik. Ballada egy férfiről, valószínűleg katonáról, aki meglépett alvó kedvesétől. Kora reggel van, megy az úton, majd vonatra száll. Semmi különös. De a dal egy olyan amerikai hobó nyers hangján szólal meg, aki egyáltalán nincs hozzászokva mélyebb érzelmeinek kifejezéséhez. És eljön a pillanat, a dal közepén, amikor az énekes közli velünk, hogy megszakad a szíve. Az érzés és a kifejezése érdekében leküzdött hatalmas ellenállás közti feszültség miatt szinte a végletekig megindító ez a pillanat. Tom Waits olyan nagyszerűen, katartikusan éneklte ezt a sort, hogy érezni, hogyan omlik össze egy mindaddig rendíthetetlen fickó ellenállása a megbánás nyomasztó súlya alatt.

Tom Waitset hallgatva rájöttem, mit kell még tennem. Eredetileg – valahol mélyen, öntudatlanul – úgy határoztam, hogy a főkomornyikom

megtartja érzelmi védőpajzsát, mindvégig sikerül mögé bújni önmaga és az olvasó előtt. Beláttam, hogy meg kell változtatnom a döntésemet. Egyetlen pillanatra csak, a történet vége felé, egy jól megválasztott pillanatban meg kell repesztenem a pajzsát. Megláttatni a mögötte rejtőző hatalmas és tragikus vágyakozást.

Máskor is sokat tanultam az énekesektől. Nem a dalszövegekre gondolok, inkább az éneklés módjára. Mint tudjuk, az emberi énekhang rendkívül összetett érzéseket képes kifejezni. Az évek során, eltérő mértékben, olyan énekesek hatottak írásaimra, mint Bob Dylan, Nina Simone, Emmylou Harris, Ray Charles, Bruce Springsteen, Gillian Welch és barátom, munkatársam, Stacey Kent. Felfigyelve valamire az énekükben, azt mondtam magamban: „Aha, szóval így! Ezt kell megragadnom egy bizonyos jelenetben. Valami nagyon hasonlót.” Ez gyakran egy érzelem, amit nem egészen tudok szavakba foglalni, de ott van az énekes hangjában, és kaptam valamit, aminek törekedhetek a kifejezésére.

Szilágyi Mihály fordítása

Ishiguro Kazuo (sz. Nagaszaki, 1954) japán származású brit író, Nobel-díjas. Londonban él és alkot. Második japán témájú regénye: *A lebegő világ művésze* (Bp., Európa, 2018, ford. Toderó Anna). Novelláskötete: *Noktürnök* (Bp., Európa, 2018, ford. Toderó Anna, Polyák Béla). Dalszövegei: <https://ujforras.hu/altalut-ishiguro-kazuo-dzsesszesített-dalszövegei/>.

¹ Ishiguro Kazuo: *A dombok halvány képe*, ford. Toderó Anna, Bp., Európa, 2022.

² Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában 1: Swannék oldala*, ford. Jancsó Júlia, Bp., Atlantisz, 2024.

³ Ishiguro Kazuo: *A napok romjai*, ford. Kada Júlia, Bp., Helikon, 2024.

⁴ Tom Waits: *Ruby's Arms*, <https://www.youtube.com/watch?v=nihkcFTxtVA>.